

Adrian Madej

Instytut Filologii Germańskiej

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0003-0797-7546

Na antypodach retro kryminału, czyli śladami zbrodni z klasą. Nadia Szagdaj i jej kreacja kobiety detektywa

Wprowadzenie

Powieść kryminalna cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem zarówno wśród konsumentów literatury, jak i wśród twórców, którzy swoją przygodę z pisarstwem nierzadko rozpoczynają od tego właśnie gatunku literatury pięknej, nazywanej często trywialną. Nadia Szagdaj, urodzona we Wrocławiu pisarka i animatorka kultury, stworzyła postać kobiety detektywa, Klary Schulz. Protagonistka całej pentalogii¹ prowadzi swoje śledztwa w świecie osadzonym w realiach pierwszej połowy XX stulecia, niemal całkowicie zdominowanym przez mężczyzn. W pierwszej z serii powieści: *Kroniki Klary Schulz. Sprawa pechowca* protagonistka próbuje rozwikłać zagadkę śmierci śpiewaka operowego, realizując marzenie o staniu się profesjonalnym detektywem. Nieporadność policji w pruskim Breslau, która początkowo uważa jego śmierć za nieszczęśliwy przypadek, stanowi tło dla dociekliwości oraz profesjonalizmu młodej adeptki profesji, którą z dzisiejszego punktu widzenia moglibyśmy nazwać detektywem śledczym.

Celem artykułu jest analiza kreacji głównej protagonistki w kontekście gatunkowych sporów o cechy dystynktywne literatury *crime* oraz

---

¹ Nadia Szagdaj jest autorką również innych dzieł literackich, wśród których znajdują się powieści fantasy czy thrillery. Dla przykładu można przytoczyć powieści pt. *Przepowiednia* czy *Love*, która ukazały się odpowiednio w 2009 i 2016 r.

istniejących już wzorów bohaterów wrocławskiego kryminału retro. Autorka tworzy swoją postać, która z jednej strony jest uwikłana w świat reguł i narzuconych kobietom ról, nazywanych często rolami społecznymi, takich jak małżeństwo czy macierzyństwo. Z drugiej strony pozwala swojej bohaterce na niezwykle dużą swobodę w realizacji jej marzeń i pragnień, również w sferze emocjonalnej i seksualnej wbrew konwencji i normom obyczajowym czasów, w których żyła. Należy zwrócić uwagę, że taki zabieg w konstruowaniu narracji jest przejawem złamania swoistej konwencji tworzenia retro kryminału, w którym zazwyczaj uprawdopodobnia się zasadnicze elementy fabuły, uwzględniając realia okresu, w którym została ona osadzona. Kryminał retro zdobył bardzo dużą popularność we współczesnym Wrocławiu, głównie ze względu na serię autorstwa Marka Krajewskiego, który stworzył postać Eberharda Mocka. Bohater Krajewskiego jest przykładem brutalnego oraz działającego często na granicy prawa oficera policji kryminalnej w pruskim Breslau. Akcja powieści z Eberhardem Mockiem i Klarą Schulz jest osadzona w podobnym okresie (w zależności od części serii), różni się jednak zasadniczo konwencją narracji oraz cechami głównych postaci. Klara Schulz jest ambitną i działającą w subtelny sposób kobietą detektyw, podczas gdy Eberhard Mock wykreowany został jako brutalny i agresywny oficer policji kryminalnej na wzór bohatera czarnych kryminałów Raymonda Chandlera.

Zagadnienia genologiczne

Antropolog Mariusz Czubaj wymienia obok uznanych już podgatunków literatury kryminalnej, jak powieść detektywistyczna czy czarny kryminał, kryminał lesbijski, gejowski, etniczny, feministyczny czy ekologiczny². Przyporządkowanie genologiczne następuje w tym przypadku na podstawie poruszanej problematyki społeczno-obyczajowej oraz ze względu na grupę docelową odbiorców prozy. Taki podział wyraźnie wskazuje na przejmowanie przez literaturę *crime* funkcji powieści społeczno-obyczajowej, która z zagadki kryminalnej czyni punkt wyjścia dla zajęcia stanowiska w ważkiej i kontrowersyjnej kwestii społecznej. Na

² Mariusz Czubaj, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Gdańsk: Oficynka, 2010, s. 101 i n.

paradoks w dziedzinie sporów genologicznych zakrawa fakt, że w *Słowniku gatunków literackich* Marka Biernackiego i Marty Pawlus literatura kryminalna podzielona została za ledwie na dwa podgatunki. Są nimi powieść detektywistyczna i kryminalno-sensacyjna, które są wariantami powieści zaliczanej przez autorów do popkultury i „[należą do - A.M.] kultury masowej, a w jej obrębie do literatury popularnej i rozrywkowej [...], której cechą reprezentatywną jest dobrze skonstruowana akcja osadzona w realiach dookólnego świata, zmierzająca w sposób dynamiczny i wartki do finału, w którym to prywatny detektyw lub pracownik policji odsłania tajemnicę popełnionego przestępstwa (najczęściej morderstwa) doprowadzając do aresztowania lub zlikwidowania zbrodniarza”³.

Jak wskazuje powyżej przytoczony fragment, problemy genologiczne wynikają po części z braku jednolitości w literaturze naukowej co do katalogu cech gatunkowych i podziału wewnątrz gatunku literatury kryminalnej. Z kolei bardzo duża koniunktura, którą cieszy się obecnie literatura *crime*, a co za tym idzie, również duża podaż, uniemożliwia stworzenie zamkniętego katalogu kryteriów gatunkowych, pozwalających całościowo ująć wielką liczbę problemów społecznych i obyczajowych poruszanych wspólnie w literaturze kryminalnej. Krzysztof Zajas, literaturoznawca i autor kryminałów, podkreśla, że jedną z ważniejszych przyczyn tak dużego zainteresowania literaturą kryminalną wśród czytelników jest jej funkcja terapeutyczna, którą postrzega jako jej cechę gatunkową. Detektyw lub urzędnik policyjny, a zatem główny, obok sprawcy, protagonista każdej powieści kryminalnej pełni, zdaniem literaturoznawcy, funkcję podobną do psychoterapeuty, który pomaga czytelnikowi uwierzyć, że rzeczywistość jest inna niż ta, której doświadczamy naszymi zmysłami. Wraz z detektywem prowadzącym śledztwo jesteśmy w stanie odkryć prawdę o zdarzeniach, które na pozór dają się łatwo wytłumaczyć⁴. Robert Ostaszewski, krytyk literacki oraz prozaik, zauważa ponadto, że trudności z jednoznacznym zdefiniowaniem cech

³ Marek Biernacki, Marta Pawlus, *Powieść kryminalna*, w: *Słownik gatunków literackich*, red. eidem, Bielsko-Biała: Park, 2002, s. 357.

⁴ Por. Krzysztof Zajas, *Współczesny kryminał coraz częściej zaciera granice między dobrem a złem*, *Teologia Polityczna*, 7.07.2020, <https://teologiapolityczna.pl/krzysztof-zajas-wspolczesny-kryminał-coraz-czesciej-zaciera-granice-miedzy-dobrem-a-zlem> [dostęp: 1.10.2023].

poszczególnych utworów, które zaliczane są do literatury kryminalnej, wynikają po części z faktu, że ich autorzy wykorzystują motywy charakterystyczne dla wielu gatunków powieści i ich odmian/podtypów, takich jak: kryminał retro, kryminał regionalny i miejski oraz powieść społeczno-obyczajowa. Skutkiem jest z jednej strony zatarcie granic między gatunkami, a z drugiej wzajemne przenikanie się ich funkcji i cech dystynktywnych:

Warto zwrócić uwagę, że część kryminału retro nie tyle zbliżyła się do prozy głównego nurtu, co po prostu do niego weszła. Mam na myśli cykle powieściowe Jaszczuka, Krajewskiego czy Wrońskiego. Pisarze ci w ciekawy, twórczy sposób nawiązują do prozy „małych ojczyzn”, która była bardzo popularna, ceniona i nagradzana w latach 90. ubiegłego wieku, łącząc jej elementy ze schematami rodem z kryminału miejskiego. W obu nurtach prozy ważne miejsce zajmuje opis konkretnych miejsc, ich historii i genius loci. Przy czym pisarze ci zwykle wybierają miasta i regiony, które naznaczone zostały rozpadem, przeorane przez „historię spuszczoną z łańcucha”, próbując przywrócić, choćby na chwilę, pamięć o tym, co bezpowrotnie odeszło w niebyt. Nie inaczej jest w przypadku współczesnego kryminału miejskiego, który popularnością zrównał się już z dominującym kilka lat wcześniej kryminałem retro. Kryminał współczesny w dużym stopniu przejął funkcje tradycyjnej powieści społeczno-obyczajowej⁵.

Sukces marketingowy literatury kryminalnej, w szczególności historycznych powieści kryminalnych, może wynikać z faktu, że jest ona konsumowana przez czytelników należących do różnych grup wiekowych oraz posiadających różny stopień znajomości historii, w tym postaci oraz wydarzeń niefikcyjnych. Lektura taka tym samym daje złudzenie obcowania z wydarzeniami historycznymi, które otoczone nimbem tajemniczości, nierzadko poprzedzone są niezwykle wnikliwą i dokładną pracą badawczą autorów, którzy uprawdopodobniają fabułę swoich powieści w takim stopniu, że obok zagadki kryminalnej czytelnicy otrzymują porcję wiedzy historycznej. Literaturoznawczynie Barbara Korte i Sylvia Paletschek rozróżniają przy tym dwa rodzaje kryminałów historycznych,

⁵ Robert Ostaszewski, *Błogosławiona różnorodność, czyli boom kryminalny w najnowszej prozie polskiej*, „Dialog” 2014, nr 109, s. 82.

które różnią się od siebie w zależności od czasu dokonania i zbrodni i prowadzenia dochodzenia.

Można wyróżnić dwa podstawowe typy historycznych powieści kryminalnych: w pierwszym akcja rozgrywa się w teraźniejszości, ale zbrodnie, które należy rozwiązać, mają swoje korzenie w przeszłości historycznej, więc oprócz zwykłego śledztwa kryminalnego wymagane jest śledztwo historyczne. [...] Drugi wariant występuje w znacznie większej liczbie przypadków kryminału historycznego, w którym zbrodnia i wątek śledczy osadzone są w przeszłości historycznej lub współczesnej. W obrębie gatunku kryminału historycznego można zaobserwować liczne podtypy, w zależności od okresu, w którym osadzona jest powieść oraz od tego, jakie wzorce formalne powieści detektywistycznej są podejmowane⁶.

Kreacja protagonistów

Marek Krajewski kreuje w swojej serii, której głównym bohaterem jest Eberhard Mock, funkcjonariusz państwowy pracujący w prezydium policji kryminalnej w pruskim Breslau, świat naznaczony przemocą półświatka przestępczego. Jego główny bohater Mock nie tylko infiltruje te kręgi, prowadząc swoje śledztwa, lecz staje się również ich częścią. Porwoczy, brutalny, niestroniący od alkoholu oraz regularnie korzystający z usług lokalnych domów publicznych jest bohaterem skonstruowanym przez Krajewskiego na wzór protagonistów czarnego kryminału amerykańskiego. Sama zagadka kryminalna stanowi dla autora jedynie punkt wyjścia do wprowadzenia czytelnika w tkankę społeczną pruskiego miasta Breslau, które, w zależności od konkretnej części serii, opisywane jest z drobiazgową dokładnością. Zabieg ten pozwala czytelnikom zapoznać się z substancją architektoniczną w dużej części zrujnowanego w wyniku działań wojennych miasta. Główny bohater, a wraz z nim czytelnik, snuje się po knajpach i restauracjach miasta, mając szansę posmakować lokalnych trunków i potraw, rzeczywiście podawanych w danym dniu w konkretnym lokalu. Benedyktyńska praca w archiwach oraz precyzyjne odwzorowanie realnie istniejących, często zniszczonych już

⁶ Barbara Korte, Sylvia Paetschek, *Geschichte im Krimi: Beiträge aus den Kulturwissenschaften*, w: *Geschichte und Kriminalgeschichte(n) Texte, Kontexte, Zugänge*, Hrsg. eadem, Köln: Böhlau Verlag, 2009, s. 9.

lub przebudowanych ulic, placów, budynków użyteczności publicznej, a także menu restauracji, stały się znakiem rozpoznawczym wrocławskiego autora kryminałów retro. Główny bohater doskonale odnajduje się w tym mrocznym i niebezpiecznym mieście, które stanowi tło dla jego metod, sposobu działania oraz cech charakteru. Dorota Oczak w artykule *Zbrodnia, alkohol i seks* podaje katalog cech Eberharda Mocka: „inteligentny, solidnie wykształcony, rozmiłowany w kulturze antycznej. Ma także pokaźny katalog wad z obżarstwem, pijaństwem i biciem kobiet na czele. [...] Jednocześnie Mock zmagą się z własnymi problemami rodzinnymi, tropi niewierną małżonkę, zmagą się z obsesją poczucia potomka”⁷.

Zupełnie inny sposób kreacji głównej postaci przyjęła Nadia Szagdaj. Ciągłe rosnąca koniunktura na powieści utrzymane w stylu retro zaowocowały wydaniem przez wrocławską autorkę pięciu powieści w serii, których główną protagonistką jest kobieta detektyw Klara Schulz (2013: *Kroniki Klary Schulz. Sprawa pechowca*, 2014: *Kroniki Klary Schulz. Zniknięcie Sary*, 2015: *Kroniki Klary Schulz. Grande Finale*, 2017: *Nowe śledztwa Klary Schulz. Tajemnica Nathaniela*, a także 2019: *Nowe śledztwa Klary Schulz. Bella Donna*). Zasadniczym miejscem akcji, w którym toczą się śledztwa w każdej z nich, jest pruski Breslau. Miasto, inaczej niż w przypadku powieści Krajewskiego, nie jest odstręczającym i ponurym miejscem, lecz tętniącą życiem metropolią. „Staralam się wejść w Breslau w klimacie kryminału, ale jednocześnie pokazać, jak bardzo mi się to miasto podoba. Nie chciałam z niego robić siedliska zła. [...] Staram się przedstawić Wrocław poetycko, pokazać świetność dawnego Breslau, jego architektury, uświadomić czytelnikom, jak dynamicznie miasto się rozwijało, zmieniało, przebudowywało. Do dziś przecież podobają się nam właśnie dawne miejsca i ubiegłowieczna architektura”⁸.

Przedstawianie elementów substancji architektonicznej, przyrody czy też konwenansów panujących w środowisku, w których Klara Schulz

⁷ Dorota Oczak, *Zbrodnie, alkohol i seks. Spektakl „Koniec świata w Breslau”*, „Gazeta Wyborcza” 13.05.2015, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35750,17912999,zbrodnie-alkohol-i-seks-spektakl-koniec-swiate-w-breslau.html> [dostęp: 1.10.2023].

⁸ Agnieszka Kołodyńska, *Klara Schulz na tropie – rozmowa z Nadią Szagdaj*, Wrocław, pl, 2.03.2015. <https://www.wroclaw.pl/kultura/nadia-szagdaj-klara-schulz-narodzila-sie-z-milosci-do-wroclawia> [dostęp: 1.10.2023].

oraz pozostali fikcjonalni bohaterowie serii rozwiązują zagadki kryminalne, jest skrajnie odmienne od tych obecnych w serii stworzonej przez Marka Krajewskiego. Różnic takich jest więcej. Klara Schulz jest przebojową, odważną kobietą, która jednocześnie uwikłana jest w role społeczne żony i matki. Mimo to manifestuje swoją niezależność, poszukując zleceń, w których mogłaby wykazać swoje kompetencje jako detektyw amator. Wprawdzie Klara, córka emerytowanego już zastępcy komendanta Prezydium Policji w Breslau, pogardza niekompetentnymi urzędnikami, którzy agresję przedkładają nad skrupulatne śledztwo, jednak wbrew ówczesnym zwyczajom i regułom społecznej moralności chciałyby być częścią tego męskiego wówczas świata: „Jakby w oddali dało się słyszeć narastające głosy, pełne strofującej nuty i typowej dla policji agresji. Klara nie chciała spotkać się z tymi typami, których od zwykłych bandziorów, jakich rzekomo ścigali, różniły tylko oficjalna nazwa i wydumane tytuły. I pomyśleć, że ojciec należał kiedyś do tej sfery, a ona marzyła, by także znaleźć się w tym, jak sądziła, elitarnym gronie”⁹.

Nie przykłada ona jednak wielkiej wagi do panujących w początkach ubiegłego stulecia konwenansów ani norm obyczajowych. Mimo swojego stanu cywilnego wykazuje duże zainteresowanie mężczyznami i nie boi się tego okazywać. Autorka przyznaje, że tworząc swoją protagonistkę, wyposażyła ją w cały zestaw cech, które można przypisać jej samej. Ten celowy zabieg wynikał z założenia, że główna postać całej serii, osadzonej w pierwszej połowie ubiegłego stulecia, powinna być kobietą niepowielającą wzorów społecznych właściwych dla czasu historycznego, w którym toczy się akcja powieści. Autorka świadomie unikała archaizowania zarówno języka, jakim posługują się jej bohaterowie, jak i elementów ich zachowania, które odbiegają od norm właściwych czasom sprzed pierwszej wojny światowej: „W książce bohaterowie mówią swobodnym i współczesnym językiem. Nie chciałam silić się na sztuczną archaizację języka, bo nie miałyby to sensu. Przecież ludzie w swoich czasach rozmawiali także sobie współczesnym językiem. Dzięki temu rozumiemy bohaterów, wiemy, o co im chodzi”¹⁰.

⁹ Nadia Szagdaj, *Kroniki Klary Schulz. Sprawa pechowca*, Wrocław: Wydawnictwo Bukowy Las, 2019, s. 15.

¹⁰ Agnieszka Kołodyńska, *Klara Schulz na tropie...*

Ważnym wątkiem w powieściach z serii o Klarze Schulz są zarówno występujące opisy życia erotycznego głównej bohaterki, jak i stanów emocjonalnych i uczuć protagonistki, a także pozostałych postaci fikcyjnych. Jako przykład można przytoczyć opis doznań erotycznych głównej protagonistki z drugiego tomu z serii *Kronik Klary Schulz, Zniknięcie Sary*, w którym autorka z dużą dbałością o szczegóły pozwala zajrzeć czytelnikowi do alkowy małżeństwa Schulzów: „Uwielbiała uczucie, gdy pod palcami czuła napinające się z każdym ruchem mięśnie jego ciała. Oboje dawno mieli za sobą czasy, gdy się poznawali, próbowali i popisywali w łóżku. Teraz miłość miała inny smak. Dojrzały, głęboki i pełny. Po wszystkim Klara przytuliła się do męża. Leżeli nadzy na wymiętej, rozgrzanej pościeli”¹¹.

Często pojawiające się w badaniach na tekstem literackim pytanie, na ile elementy kreacji fikcyjnych protagonistów odpowiadają realnie istniejącym postaciom lub ich cechom osobowym znajduje jednoznaczną odpowiedź, której udziela sama autorka. Wskazuje, że to ona jest pierwowzorem głównej bohaterki całego cyklu, przede wszystkim ze względów praktycznych, ponieważ łatwiej jest jej się utożsamiać z przygodami Klary oraz odwzorować model zachowania związany z przeprowadzanym śledztwem oraz relacjami międzyludzkimi przedstawionymi w powieści.

Klara Schulz jest mną. To ja jestem pierwowzorem tej postaci. Tak, tak, ze wszystkimi jej wadami włącznie... Właśnie dlatego nie pisałam o mężczyźnie. Nie stworzyłamby wóczas postaci tak rzeczywistej, z którą wielu Czytelników wchodzi poniekąd w osobiste relacje, mówiąc o niej, jak o kimś, kogo znają. A poza tym, opowieści o Klarze to studium kobiecej natury. Panowie mogą je potraktować jak podręcznik¹².

Nadia Szagdaj przyznaje w jednym z wywiadów, że cechy charakteru jej głównej bohaterki miały wśród czytelników wywołać wrażenie, że protagonistka całej serii będzie odbierana jako kobieta łamiąca konwenanse społeczne w czasie historycznym, w którym odgrywa się akcja

¹¹ Nadia Szagdaj: *Kroniki Klary Schulz. Zniknięcie Sary*, Wrocław: Wydawnictwo Bukowy Las, 2020, s. 15 i n.

¹² Urszula Janiszyn, *Wywiad z Nadią Szagdaj*, 2016, <https://sztukater.pl/wywiady/116-nadia-szagdaj.html> [dostęp: 1.10.2023]

powieści, ponieważ doskwierają jej krępujące ją niczym wiktoriański gorset normy obyczajowe i przypisywane kobietom role społeczne, które niejako predestynują je do bycia jedynie żoną i matką: „Klaro, oni nigdy cię nie dopuszczą do śledztw! Pozwolą ci tylko podawać kawę i kręcić tyłkiem. – Spojrzał na nią czujnie. Nie był pewien, czy jej nie uraził. Siedziała spokojnie. – Dla kobiet nie ma miejsca w policji – rzucił w końcu bezradnie”¹³.

Szagdaj stworzyła postać nietuzinkowej kobiety detektyw, która jest bardzo kochliwa, kokieteryjna i poniekąd nieco próżna. To ciekawy zabieg stylistyczny, który pozwala autorce nie przejmować się uprawdopodobnianiem elementów świata przedstawionego, poza szczegółami w zakresie topografii miasta czy wydarzeń historycznych, i umożliwia stworzenie bohaterów o współczesnej obyczajowości, którzy niejako ugrzęźli w świecie ubiegłego wieku. I tak jedna z części rozpoczyna się od dwuznacznej propozycji pewnego fotografa, którą Klara otrzymała w formie listu z Danzig, od którego rozpoczyna się cała intryga drugiej części z serii: „By wreszcie skrócić swój ból, zdobywam się na odwagę i piszę do Pani. Jestem gotów oddać duszę diabłu, a list podpisać własną krwią za jedno spotkanie z Panią. [...]. Nabyłem Pani autoportret i teraz nie mogę się uwolnić od może nazbyt śmiałego zamiaru zaproponowania Pani swego rodzaju współpracy. Jestem fotografem. O takim obiekcie do zdjęć, jak Pani Klaro, marzę od kiedy pamiętam”¹⁴.

Podsumowanie

Ciągle rosnąca koniunktura zarówno wśród twórców, jak i konsumentów literatury kryminalnej sprawia, że ten gatunek literatury pięknej, zaliczanej ciągle do literatury trywialnej, cieszy się coraz większą popularnością. Dziś wiele miast w Polsce (i nie tylko) może pochwalić się twórcą kryminałów, który osadza ich fabułę właśnie w nim. Zagadka kryminalna staje się zaledwie punktem wyjścia dla zaprezentowanych wrocławskich twórców, którzy fabułę swoich retro kryminałów osadzili w Breslau. Obydwoje autorzy, tworząc swoje powieści, wychodzą daleko poza schemat klasycznej powieści kryminalnej. O ile dla Krajewskiego

¹³ Nadia Szagdaj, *Sprawa pechowca...*, s. 35.

¹⁴ Nadia Szagdaj: *Kroniki Klary Schulz. Zniknięcie Sary...*, s. 7 i n.

popołniona zbrodnia jest punktem wyjścia dla przedstawienia mrocznych zakamarków nieistniejącego już Breslau wraz z jego pedantycznie odwzorowaną tkanką społeczną, to dla Nadii Szagdaj wykreowanie bohaterki, której cechy zachowania, światopogląd oraz role społeczne, a także zawodowe, w które się angażuje, są wyrazem pewnego rodzaju manifestu światopoglądowego. *Wielki słownik języka polskiego* definiuje pojęcie kryminału jako „powieść, film lub inny utwór artystyczny o tematyce związanej z wykrywaniem sprawcy jakiegoś przestępstwa”¹⁵, podobnie jak niemiecki *Duden*, który podaje, że jest to powieść, której centralnym punktem jest przestępstwo i rozwikłanie zagadki kryminalnej¹⁶. Barbara Korte i Sylvia Paletschek zwracają uwagę w swoim studium poświęconym zagadnieniom historii i kulturowym kontekstom historii kryminalnych na utrzymującą się od końca ubiegłego stulecia dużą popularność historycznych powieści kryminalnych. Przyczyn takiego stanu rzeczy doszukują się w trwającym ich zdaniem zainteresowaniem zbrodnią jako zjawiskiem społecznym oraz boomem wiążącym się z zainteresowaniem przeszłością, które w historycznych powieściach kryminalnych splatają się w całość¹⁷: „temat przestępczości ma ogromny potencjał heurystyczny dla historii społecznej i kulturowej. Właśnie dlatego, że przestępczość nie jest rzeczywistością sui generis [...], ale raczej konstrukcją społeczną, może być wykorzystana jako wskaźnik dla norm i idei społecznych obsesji, wrażliwości, lęków i wreszcie wartości moralnych. [...] To co się dzieje w związku z tematem przestępczości i wykroczeń, zachowań dewiacyjnych i dewiacji jest ostatecznie stałym elementem w konstrukcji porządku społecznego”¹⁸.

Krytyk literacki Tobias Gholis stoi na stanowisku, że problemy związane z określeniem cech gatunkowych wynikają w dużej mierze z faktu, iż w literaturze kryminalnej przypisuje się przede wszystkim funkcję rozrywkową, klasyfikując ją tym samym jako literaturę trywialną.

¹⁵ *Wielki słownik języka polskiego, Kryminał*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/10830/kryminal/1218517/powiec> [dostęp: 1.10.2023].

¹⁶ *Duden, Kriminalroman*, <https://www.duden.de/rechtschreibung/Kriminalroman> [dostęp: 1.10.2023].

¹⁷ Barbara Korte, Sylvia Paletschek, *Geschichte im Krimi...*, s. 7.

¹⁸ *Ibidem*, s. 8.

Biorąc pod uwagę estetykę czy krytykę literacką, mówienie o literaturze kryminalnej w ogóle nie ma sensu. Nikt nie potraktowałby równorzędnie powieści autorstwa Jamesa Joyce'a i powieści pióra Rosamunde Pilcher. [...] Wiąże się to z tym, że kryminały ogólnie uchodzą za literaturę rozrywkową, a z kolei literatura rozrywkowa za literaturę niepoważną, niezdolną do zapewnienia estetycznej satysfakcji. Do dziś panuje przekonanie, że mamy tu do czynienia w pierwszym rzędzie z estetycznie bezwartościowym gatunkiem literackim¹⁹.

Peter Nusser, autor studium poświęconego literaturze kryminalnej, podkreśla, że pod względem ilościowym literatura kryminalna należy do najbardziej rozpowszechnionych gatunków literackich, przewyższając wszystkie inne, stanowiąc najbardziej liczną część literatury XX w.²⁰ Ryszard Handke wskazuje z kolei, że literatura *crime*, która na gruncie polskiego literaturoznawstwa dopiero obecnie zdobywa coraz większe uznanie wśród badaczy jako pełnowartościowy przedmiot analizy literaturoznawczej, mogła zniechęcać ze względu na schematyczność kompozycyjną. Należy w tym miejscu podkreślić, że zupełnie inaczej postrzegana jest ona na obszarze anglojęzycznym, w którym nie jest domeną tylko badań literaturoznawczych, ale również kulturoznawczych, genderowych i postkolonialnych, ciesząc się dużym zainteresowaniem badaczy.

Jednym z czynników kuszących badacza literatury do zajęcia się literaturą popularną – choć zarazem być może zniechęcającym – jest przejawianie się w niej różnego typu prawidłowości. O ile bowiem arcydzieło jest z natury swej zjawiskiem w jakiś sposób niepowtarzalnym, nie dającym się sprowadzić do poziomu żadnych innych utworów, gdyż je przerasta [...], o tyle dzieła należące do literatury popularnej stanowią doskonały teren do zaobserwowania elementów występujących wielokrotnie, schematów postaci, wędrownych motywów, matryc fabularnych. Powtarzalność ta sprawia przy tym, że o ile arcydzieło jest zawsze imiennie związane z autorem [...], o tyle w literaturze popularnej – zwłaszcza dla jej przeciętnego odbiorcy – ważna staje się sama jej odmiana (kryminał, western czy romans), [...]. Owa powtarzalność może oczywiście badacza zniechęcić – nieciekawa bowiem w analitycznym postępowaniu staje się literatura

¹⁹ Tobiasz Gholis, *Przełamywanie strachu*, „Dialog” 2014, nr 109, s. 71.

²⁰ Peter Nusser, *Der Kriminalroman*, Stuttgart: J.B. Metzler Verlag, 2003, s. 7.

nie nosząca w sobie piętna indywidualnej ludzkiej osobowości, gatunek, z którego wystarczy przeczytać kilka utworów, by w następnych odnaleźć zjawiska i problemy niemal identyczne. Z drugiej strony jednak stwarza ona także pewne możliwości – pozwala na formułowanie uogólnień w głównej mierze odnoszących się do tej literatury, ale przecież nie wyłącznie do niej²¹.

Ta opinia dotycząca kwestii estetycznych w żadnym stopniu nie koresponduje z sytuacją na rynku czytelnictwa, na którym każdego roku pojawia się około 1500 nowych pozycji zaliczanych do gatunku literatury kryminalnej²². Stworzenie protagonistki, która jest w swoim środowisku autsajderką, jest celowym zabiegiem, za pomocą którego Szagdaj stara się przekazać, że przypisywane i oczekiwane od kobiet (a może nie tylko?) zachowania nierzadko stanowią ograniczenie dla ich samorozwoju. Tym samym autorka łamie jedno z podstawowych założeń gatunkowych retro kryminału, jakim jest konieczność zachowania spójności między czasami, w jakich rozgrywa się akcja powieści, w tym panującymi regułami dotyczącymi możliwości podejmowania zawodów, które w początkach ubiegłego wieku uchodziły za zarezerwowane prawie wyłącznie dla mężczyzn. W tym sensie powieści z serii o przygodach Klary Schulz stanowią przejaw oryginalnego postulatu, zarezerwowanego do tej pory zazwyczaj dla powieści społeczno-obyczajowych, których rolę w coraz większym stopniu przejmują współcześnie powstające powieści kryminalne.

Bibliografia

Opracowania

- Biernacki Marek, Pawlus Marta, *Powieść kryminalna*, w: *Słownik gatunków literackich*, Bielsko-Biała: Park, 2002.
- Czubaj Mariusz, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Gdańsk: Oficynka, 2010.

²¹ Ryszard Handke, *Fabularność współczesnych form narracyjnych*, w: *Studia o narracji powieści popularnej*, red. Jan Błoński, Stanisław Jaworski, Janusz Sławiński, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982, s. 14-15.

²² *KrimiBestenliste. Die 10 besten Krimi in März 2022*, <https://www.lehmanns.de/listing/693-krimibestenliste-die-10-besten-krimis-im-maerz-2022> [dostęp: 1.10.2023].

Gholis Tobias, *Przełamywanie strachu*, „Dialog” 2014, nr 109, s. 69–73.

Handke Ryszard, *Fabularność współczesnych form narracyjnych*, w: *Studia o narracji powieści popularnej*, red. Jan Błoński, Stanisław Jaworski, Janusz Sławiński, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982 s. 14–15.

Korte Barbara, Paletschek Sylvia, *Geschichte im Krimi: Beiträge aus den Kulturwissenschaften*, in: *Geschichte und Kriminalgeschichte(n) Texte, Kontexte, Zugänge*, Köln: Böhlau Verlag, 2009, s. 7–27.

Nusser Peter, *Der Kriminalroman*, Stuttgart: J.B. Metzler Verlag, 2003.

Ostaszewski Robert, *Błogosławiona różnorodność, czyli boom kryminalny w najnowszej prozie polskiej*, „Dialog” 2014, nr 109, s. 80–83.

Szagdaj Nadia, *Kroniki Klary Schulz. Sprawa pechowca*, Wrocław: Wydawnictwo Bukowy Las, 2019.

Szagdaj Nadia, *Kroniki Klary Schulz. Zniknięcie Sary*, Wrocław: Wydawnictwo Bukowy Las, 2020.

Artykuły internetowe

Duden, *Kriminalroman*, <https://www.duden.de/rechtschreibung/Kriminalroman> [dostęp: 1.10.2023].

Janiszyn Urszula, *Wywiad z Nadią Szagdaj*, 2016, <https://sztukater.pl/wywiady/116-nadia-szagdaj.html> [dostęp: 1.10.2023].

Kołodzyńska Agnieszka, *Klara Schulz na tropie – rozmowa z Nadią Szagdaj*, Wrocław.pl, 2.03.2015, <https://www.wroclaw.pl/kultura/nadia-szagdaj-klara-schulz-narodzila-sie-z-milosci-do-wroclawia> [dostęp: 1.10.2023].

KrimiBestenliste. Die 10 besten Krimi in März 2022, <https://www.lehmanns.de/listing/693-krimibestenliste-die-10-besten-krimis-im-maerz-2022>. [dostęp: 1.10.2023].

Oczak Dorota, *Zbrodnie, alkohol i seks. Spektakl „Koniec świata w Breslau”*, „Gazeta Wyborcza”, 13.05.2015, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35750,17912999,zbrodnie-alkohol-i-seks-spektakl-koniec-swiata-w-breslau.html> [dostęp: 1.10.2023].

Wielki słownik języka polskiego, Kryminał, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/10830/kryminal/1218517/powiesc> [dostęp: 1.10.2023].

Zajas Krzysztof, *Współczesny kryminał coraz częściej zaciera granice między dobrem a złem*, Teologia Polityczna, 7.07.2020. <https://teologiapolityczna.pl/krzysztof-zajas-wspolczesny-kryminal-coraz-czesciej-zaciera-granice-miedzy-dobrem-a-zlem> [dostęp: 1.10.2023].